

Transcript

Land zonder vrijheid - Vught

TRACK 1 Welkom

Welkom. Wat goed dat je er bent. We gaan vandaag een wandeling maken over de Vughtse heide die ons brengt bij Kamp Vught. Dit kamp speelde een belangrijke rol tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Loop je mee? Aan de rechterkant komen we eerst langs een stukje spoor. Dit is later neergelegd, maar het herinnert ons eraan wat hier gebeurd is. Ik ga het je allemaal vertellen tijdens deze wandeling, kom maar mee. We lopen rechtdoor over de verharde weg en dan gaan we links-tussen de houten paaltjes door het bos in.

TRACK 2 Land zonder vrijheid

Bij dit knooppunt slaan we linksaf, opnieuw tussen houten paaltjes door. We zien de heide in de verte al liggen.

Wat een rust en ruimte hier hè? Een prachtige omgeving. Juist hier is het gek om je voor te stellen dat we vijf jaar lang een land zonder vrijheid zijn. Van 1940 tot en met 1945 zijn we een bezet land waar strenge regels gelden. En waar elke stap die je zet in de gaten wordt gehouden. De bezetting werpt vijf jaar lang een schaduw over ons land. En laat littekens na die, meer dan 75 jaar later, nog steeds voelbaar zijn.

Personen die de Tweede Wereldoorlog bewust hebben meegemaakt zijn al oud, of al overleden. Misschien heb je nog een opa of oma die zich iets van de oorlog kan herinneren.

Of een ander familielid. En hoewel het steeds verder achter ons ligt, blijft het belangrijk om je te herinneren wat er in die periode gebeurd is. Het is een donkere bladzijde in de geschiedenis van ons land en van de wereld. Maar juist daarom belangrijk om te vertellen. Zodat we ervan kunnen leren. En om in de toekomst niet dezelfde fouten te maken als toen.

TRACK 3 Nederland voor de Tweede Wereldoorlog

Hier slaan we rechtsaf het brede pad op. Loop je mee? Dan zal ik je vertellen hoe Nederland betrokken raakt in de Tweede Wereldoorlog. Die oorlog heeft een enorme stempel op ons land gedrukt. Je zou zelfs kunnen zeggen dat er een Nederland vóór en een Nederland ná de Tweede Wereldoorlog is.

Hoe dat precies zit? Het Nederland van vòòr de Tweede Wereldoorlog, van voor 1940 dus, is een tevreden land maar ook een beetje in zichzelf gekeerd. In de jaren 30 is er in de hele wereld een grote crisis, en Nederland voelt **die** ook, want ook hier is veel werkloosheid. Toch zien we onszelf als een belangrijk land met een groot koloniaal rijk, met Indonesië en Suriname en de Antillen. “We doen mee in de wereld”, kloppen we ons trots op de borst. Klein in oppervlakte, maar groots in daden!

Ook zien we onszelf als neutraal. Tijdens de Eerste Wereldoorlog hebben we geen partij gekozen. Die oorlog ging grotendeels aan ons voorbij. En dat is ons goed bevallen. Laat andere landen maar ruzie met elkaar maken. Wij laten ons niet in een nieuwe oorlog meetrokken.

Ja, de grote boze wereld proberen we op allerlei manieren buiten de deur te houden. We zijn een beetje het kind dat de ogen sluit voor een oelopende ruzie op het schoolplein en in een hoekje eigen knikkers begint te tellen.

Laat ons er maar lekker buiten...

TRACK 4 Joodse vluchtelingen uit Duitsland

Hier steken we rechtdoor over. We vervolgen onze weg over het brede zandpad.

Dat we ons nergens mee willen bemoeien blijkt ook uit de manier waarop we begin jaren '30 naar Joodse vluchtelingen kijken. In Duitsland is Adolf Hitler met zijn Nazi-partij aan de macht gekomen en de Joodse burgers krijgen het daar steeds zwaarder. Velen van hen vluchten voor de Nazi's naar Nederland, maar echt welkom zijn ze niet. Liever niet hier. En als het dan toch moet, dan stoppen we ze ver weg: in een door henzelf betaald en gebouwd kampement in Drenthe. Kamp Westerbork.

We laten Joodse vluchtelingen maar mondjesmaat toe. En de voorwaarden zijn streng. Ze moeten kunnen aantonen dat ze genoeg geld en mogelijkheden hebben om hier zelf een bestaan op te bouwen. Onder andere Anne Frank komt met haar ouders en zusje op deze manier naar Nederland. Ze gaan wonen in Amsterdam.

In 1938, twee jaar voor de oorlog uitbreekt, draaien we de poorten van Nederland nog verder dicht. Vluchtelingen zijn helemaal niet meer welkom. Alleen vluchtelingen die met papieren kunnen aantonen dat ze op doorreis zijn naar bijvoorbeeld Engeland, worden tijdelijk nog toegelaten.

De nieuwe harde lijn van de Nederlandse overheid leidt tot mensonterende taferelen. Hele families verstoppen zich in de bossen voor de grens met Nederland. Ze kunnen geen kant meer op: teruggaan is geen optie. Een thuis is er meestal niet meer, omdat emigrerende

Joden slechts tien Reichsmark en wat kleren mogen meenemen. Al hun andere bezittingen, ook hun huizen, zijn door de Nazi's ingepikt.

Verderop wordt het pad iets smaller en loopt het bos in. Kun je het je voorstellen, nu je hier zo loopt? Je hebt er een dagenlange voettocht opzitten door heel Duitsland en bent totaal uitgeput. Samen met je ouders, broertjes en zusjes en misschien zelfs nog een opa en oma, en je moet je in een bos bij de grens verstoppen. Alles achter je gelaten. Je huis. Je school. Je vriendjes. Omdat de leider van je land besloten heeft dat je daar niet thuishoort en weg moet. Maar ook in buurland Nederland willen ze jullie eigenlijk de grens niet overlaten. Dat moet erg eenzaam gevoeld hebben. Moe. Koud. Donker. Vreemde geluiden van het bos. Waar moeten we heen?

Maar hoe erg dit ook al klinkt, eigenlijk is het nog maar het begin.

TRACK 5 Neutraal

Bij dit knooppunt slaan we linksaf. De Joodse vluchtelingen beseffen dat ze geen kant meer op kunnen, als Hitler andere landen binnenvalt. In september 1939 verovert Duitsland buurland Polen. Nog steeds verwacht Nederland uit de oorlog te blijven. We sturen wel onze legers naar de grenzen, maar we verwachten niet dat ze in actie hoeven te komen. We zijn een neutraal land en onderhouden goede contacten met onze burens. We kiezen geen partij. In de Eerste Wereldoorlog deden we dat niet. En nu ook niet.

De Nederlandse regering stelt de Nederlanders gerust. Die inval komt er niet. Alles is onder controle. Gaat u nou maar rustig slapen.

Nazi-Duitsland denkt daar anders over.

TRACK 6 De Duitse inval

Hier gaan we rechtdoor, over het zand. Ja, het is hier nu vredig en stil. Misschien zijn op die 10e mei 1940 Vughtenaren hier net als nu een wandeling aan het maken, of zijn er kinderen riddertje aan het spelen op de hei. Het is een stralende voorjaarsochtend, maar plots wordt de stilte verstoord door gerommel in de verte. Blikken gaan omhoog naar de blauwe onbewolkte hemel boven de boomtoppen.

De dreunen komen steeds dichterbij.

Oorlog! Dus toch. De Duitsers zijn ons land binnengevallen. We zijn totaal verrast. Het Nederlandse leger biedt tegenstand, maar is totaal niet opgewassen tegen de Duitsers.

Nadat Rotterdam zwaar wordt gebombardeerd geeft Nederland zich over. De strijd heeft vijf dagen geduurd. De koningin en de regering vluchten naar Engeland. Het bestuur van het land wordt overgelaten aan hoge ambtenaren van ministeries. En die hebben te luisteren naar de bezetter, die op een sluwe manier te werk zal gaan.

Het Nederlandse volk gaat er in de eerste jaren van de bezetting gemakkelijk in mee.

TRACK 7 Jodenvervolging

We lopen hier rechtdoor. Verderop buigt het pad wat af naar rechts.

De Joodse inwoners van ons land voelen de bui al hangen. In Duitsland werd Joden het leven onmogelijk gemaakt. En dat gaat nu ook hier gebeuren. Met maatregelen die steeds een stapje verder gaan.

Joden wordt hun baan afgepakt. Hun bezittingen. Hun bewegingsvrijheid. En uiteindelijk hun menselijkheid. Steeds verder worden ze in een hoek gedreven. De joden worden geteld, geregistreerd en stap voor stap uitgesloten van onze maatschappij.

TRACK 8 Onderduiken

Het pad loopt zo langzaam omhoog, eenmaal boven slaan we linksaf, de hoger gelegen Kampdijk op. Aan het eind van deze lange dijk ligt straks het kamp. We komen er steeds dichterbij in de buurt.

Gek idee hè? Het kamp in zo'n rustige omgeving. Of, juist niet, als je bedenkt dat de Duitsers het kamp zo ver mogelijk buiten de bewoonde wereld willen hebben. Kijk maar om je heen, dan kun je het je voorstellen. Hier zijn weinig pottenkijkers. Hier kun je de gevangenen behandelen zoals je wilt, want niemand kijkt mee.

Ondertussen begint het net rondom de Joden in Nederland zich steeds verder te sluiten. De Joden zijn al uit het openbare leven gehaald, door beroepsverboden, door verbod op toegang tot openbare gelegenheden en uiteindelijk door ze in speciale Jodenbuurten bij elkaar te brengen. Vandaaruit worden razzia's gehouden om joden op te pakken die zich niet uit vrije wil hebben opgegeven voor 'werk' in Oost-Europa.

Sommige Joden besluiten onder te duiken. Eenvoudig is dat niet. Duitsers en Nederlandse handlangers van de bezetter loeren op alles wat ze verdacht vinden; mensen met een uitgesproken joods uiterlijk moeten daarom totaal onzichtbaar blijven. Anderen wagen zich wel op straat, met een vals persoonsbewijs bijvoorbeeld, maar dan lopen ze in de streng gecontroleerde samenleving die Nederland tijdens de oorlog is, toch wel erg veel gevaar.

Voor onderduiken heb je bovendien veel geld nodig, want er zijn vrijwel geen adressen waar onderduikgevers in staat en bereid zijn je geheel te onderhouden. Dat kan erg duur worden voor grote gezinnen.

Wanhopige ouders besluiten hun kleine kinderen mee te geven aan onderduikorganisaties. Je kinderen meegeven aan vreemden, geen idee of je ze ooit terug gaat zien. Daaruit blijkt wel hoe radeloos de ouders zijn. Soms halen ze hun kinderen toch weer terug, soms stellen ze als voorwaarde dat ze bij deportatie hun kinderen per se willen meenemen. Maar de beslissing om onder te duiken, is in alle gevallen bijzonder moeilijk.

TRACK 9 Een nieuw kamp gebouwd

Hier gaan we rechtdoor, we blijven de dijk volgen. Kamp Vught is niet ver meer. In dit kamp worden Joden opgesloten die zijn opgepakt of die zichzelf hebben gemeld. Westerbork en Amersfoort zijn de andere twee concentratiekampen in Nederland, maar omdat die overvol dreigen te raken, wordt hier op deze heide kamp Vught gebouwd. Het ligt weliswaar afgezonderd, maar tegelijkertijd zijn er belangrijke spoorwegknooppunten in de buurt. De gevangenen kunnen vanuit hier gemakkelijk naar andere kampen vervoerd worden.

Als in januari 1943 de eerste gevangenen arriveren, is het kamp nog niet klaar. De gevangenen moeten het zelf afbouwen.

Je kunt hier nu rustig en stil lopen. Idyllisch bijna. Een vredige omgeving. Een groot contrast met hoe de Joodse gevangenen dit moeten hebben ervaren. Gearriveerd op het station van Vught, in de ijzige winterkou, lopend naar het kamp, vaak zonder jas. Eerst nog langs de

huizen van Vught, mensen op straat staren je na. Steeds verder weg uit de bewoonde wereld, bossen door, heide over. Geen idee waar je terecht gaat komen.

Steeds verder weggestopt en aan ieders oog onttrokken. Een gevoel van eenzaamheid en verlatenheid moet over hen zijn gevallen terwijl ze hier liepen. Volledig aan je lot overgelaten. Je voelt het bij elke stap. De wereld, als die dat al deed, kijkt niet meer mee.

TRACK 10 Onderweg naar het kamp

Hier lopen we ook nog rechtdoor, we blijven de dijk volgen.

Ze zijn al bijna een uur aan het lopen. Een kind vraagt haar moeder hoe ver het nog is, haar benen worden moe. Haar moeder zegt dat ze er bijna zijn. “Mama, waarom kijken die soldaten zo boos?” “Ik denk omdat ze ook liever bij hun eigen familie zouden zijn”, antwoordt haar moeder. “En niet hier in de kou bij mensen die ze niet kennen.”

TRACK 11 Gevangenen

Hier slaan we af naar rechts en volgen de weg die uiteindelijk een bocht naar links maakt. We zijn er bijna.

Wie worden er allemaal opgesloten in Vught? Behalve Joden komen er politieke gevangenen, en verzetsstrijders terecht. Mensen die onderduikers hebben geholpen, Sinti en Roma, Jehovah's getuigen, gijzelaars, zwervers, zwarthandelaren en criminelen. Iedere groep heeft een eigen afdeling. Het kamp heeft ook een apart vrouwengedeelte.

1 van de Joodse gevangenen die hier terechtkomt, is Klaartje de Zwarte-Walvisch. Zij krijgt het advies om te proberen in Vught terecht te komen, in plaats van in Westerbork. Dat lukt haar. Samen met haar man. Maar of het hier nou zoveel beter is...

Klaartje de Zwarte slaagt erin gedurende de drie maanden dat ze in het kamp gevangen zit een dagboek bij te houden. Ze kan er haar verbazing en woede in kwijt, over het gedrag van haar medemensen, vooral over de Nederlandse kampleidsters onder wie ze zwaar te lijden heeft. Die delen uit het niets klappen uit en vernederen de vrouwelijke gevangenen wanneer ze daar zin in hebben. Ze schrijft onder andere;

'Deze meiden die in het dagelijks leven doodgewone dienstboden waren geweest voelden zich in het kamp koning. Deze mensen zorgden voor de beschaving der maatschappij. Zij zorgden mee voor een nieuw Europa. Ze imiteerden in alles de Duitse leidsters en maakten zich zeer bespottelijk.'

TRACK 12 Kamp Vught

We zijn er. Kamp Vught. Laat het gerust even op je inwerken. Je kunt je indenken hoe gevangenen dit ervaren moeten hebben, die eerste aanblik. De hekken. De wachttorens. De gewapende bewakers. Als er nog een sprankje hoop was, dan vervliegt het hier.

Kom maar mee, we lopen langs het hek en gaan naar links, over het geasfalteerde pad in de richting van het kamp, beneden.

De wachttorens die je ziet zijn niet van toen, ze zijn later nagebouwd. Hierin staan bewakers met mitrailleurs en schijnwerpers. Ontsnappen is vrijwel onmogelijk. Na de oorlog is veel gesloopt, maar de betonnen palen van de kampgracht zijn nog de echte palen van toen.

Vooraf in de eerste maanden gaan er in kamp Vught veel mensen dood. Het is er koud en vuil. Ziekte, ondervoeding, kou, uitputting en mishandeling eisen hun tol. Het is schrijnend hoe vaak mevrouw De Zwarte in haar dagboek schrijft over het geweld dat tegen de gevangenen wordt gebruikt. Ze beschrijft hoe vrouwen, na hun zware dagelijkse arbeid, 's avonds opdracht krijgen om urenlang stenen te sjouwen, terwijl bewakers en SS-officieren lachend toekijken. Veel vrouwen vallen bewusteloos neer. Ook een keer ziet ze de kampcommandant gevangenen in een rij opstellen waar ze kaarsrecht moeten staan, waarna hij ze begint af te tuigen. Een gevoel van walging gaat door haar heen en omdat ze het niet kan aanzien draait ze zich om. In haar dagboek verzucht ze:

O, wat was het toch een misdaad om als Jood geboren te zijn. Hebben wij daar inderdaad zo'n zonde aan begaan? Waar blijft onze redding? Hoe lang moeten we nog in dit pesthol blijven?'

TRACK 13 Het Kampleven

Verderop ligt nog een stuk spoor, daar slaan we rechtsaf en lopen over het pad langs het kamp.

Achter het hek zie je een maquette. Zo zag het kamp eruit. Het geeft je een goed beeld van de grootte. Nu is enkel nog een hoek van het kamp te bezichtigen, maar het oorspronkelijke terrein was groter. In totaal 10 voetbalvelden lang en 3 voetbalvelden breed. Op een deel

staat nu de EBI, de strengst bewaakte gevangenis van Nederland. Die begint achter de hoge grijze muur.

De barak die je passeert is nagebouwd, de echte die hier stond was twee keer zo groot: een slaapgedeelte met 240 bedden, een verblijfsruimte en een toilet- en wasruimte. Alles moet gezamenlijk, en op vaste tijdstippen gebeuren. Op allerlei manieren proberen de gevangenen overeind te blijven in het zware kampeven. Kunst. Muziek. Ze bedenken spelletjes, er is een kleine bibliotheek. Tradities geven ook houvast, elke verjaardag wordt zo goed mogelijk gevierd.

Mensen proberen er het beste van te maken, ook die veerkracht zit in de mens. Toch is de angst nooit ver weg. Er ontstaat grote onrust, als op een dag in het kamp een pamflet wordt verspreid...

De kinderen gaan naar een speciaal kinderkamp in de buurt.

Eigenlijk was het niet de bedoeling dat er kinderen in Vught zitten. Maar het worden er steeds meer. Vanaf de kleuterleeftijd zitten de kinderen in aparte barakken en zien zij hun ouders niet of zelden. De kinderen worden moeilijk te hanteren en ze krijgen vaak besmettelijke ziektes.

Klaartje de Zwarte heeft zelf geen kinderen, maar uit haar dagboek kun je opmaken hoe groot de verwarring en de angst is. Er heerst volgens haar een stemming zoals die er nog niet eerder is geweest:

“Alles wat we tot heden aan toe ondervonden hebben, was erg, maar dit wat zich nu voordoet, overschrijdt alle grenzen. Gisteravond werd ons medegedeeld dat het kinderkamp wordt opgeheven. Alle kinderen jonger dan zestien jaar moeten het kamp verlaten.”

Op 6 en 7 juni 1943 gaan alle joodse kinderen op transport. De kleintjes tot vier jaar vergezeld van hun moeder. De kinderen tussen vier en zestien vergezeld van één van de ouders. De andere ouder moet blijven.

Aan het einde van het hek slaan we linksaf en lopen we verder over het pad. Bij het monument in de verte daar kun je even stoppen. Vanaf daar heb je ook goed zicht op het terrein.

TRACK 14 Het Kindertransport

Neem maar even de tijd om het goed in je op te nemen. Straks lopen we voor het vervolg van de wandeling, langs het hek dezelfde weg terug naar het stuk spoor. Daar vervolgen we de route over de geasfalteerde weg. Maar dit is een plek om even bij stil te staan. Het kindermonument.

Het gebouw met de schoorsteenpijp, dat je ook kunt zien, is het crematorium. Hier worden de doden die in het kamp vallen gecremeerd. Het is nog het echte gebouw van toen.

We hebben nu zicht op het Kindermonument vanaf de achterkant. De dag dat alle kinderen worden weggevoerd beschrijft Klaartje de Zwarte in haar dagboek:

‘Zoals je een stukje papier versnippert, zo worden harten en zielen verscheurd en uit elkaar gerukt. Alles gaat aan flarden, alles wordt vertrapt. Elk hartje, onverschillig of het klein of groot is, wordt vertrapt, besmeurd en onherstelbaar verwoest. Dit is beschaving, dit is cultuur, dit is het nieuwe Europa.’

Ja, het is onwerkelijk om je voor te stellen hoe gezinnen hier gestaan moeten hebben.

Klaartje de Zwarte lijkt de wanhoop nabij:

'Wanneer zal voor ons de verlossing komen? Waar blijft onze redding? Moeten we dan eerst allemaal ten onder zijn gegaan? Dit leed wat nu geleden wordt is toch al niet meer goed te maken?'

Het kindertransport gaat via Westerbork naar concentratiekamp Sobibor, in Polen. Vrijwel alle kinderen en 1 of beide ouders worden direct na aankomst door vergassing om het leven gebracht.

Om alle kinderen te gedenken die toen zijn weggevoerd, 1269 in totaal, is dit monument opgericht. Hun namen staan erop, met hun leeftijd. Er ligt in brons gegoten speelgoed en er staat een tekst uit de Bijbel: *'Het kind is er niet... en ik, waar moet ik heen!'*

Eén van de slachtoffers is Carla Veffers, die met haar ouders mee moet op dit transport. Haar zus Lotty is te oud en mag achterblijven in Vught. 'Blijf jij maar hier,' zeggen haar ouders, 'dan is er nog iemand als we terugkomen.' Lotty neemt na de oorlog het initiatief voor het monument. Om de kinderen en hun gestolen levens nooit te vergeten.

TRACK 15 Werkkamp

Met de museumingang aan je rechterkant, gaat de wandelroute verder en volgt de 'fusilladeplaats'. Dit is het pad dat naar links gaat, het bos in.

Het kindertransport. Eigenlijk is het te groot om goed te kunnen bevatten. Veel joodse mannen horen pas later dat hun vrouw en kinderen zijn weggevoerd. Ze zijn aan het werk in een van de "Aussenkommandos" waar ze hard moeten werken, en hebben dus geen contact

met Vught. Ook de echtgenoot van Klaartje de Zwarte is het kamp uit; hij moet graafwerk doen in de buurt van Moerdijk, met honderden anderen.

Behalve als strafkamp wordt kamp Vught steeds intensiever gebruikt om de Duitse oorlogsindustrie te ondersteunen. Op plekken buiten het kamp waar zwaar en gevaarlijk werk wordt gedaan. Maar ook in het kamp zelf. Zo is hier een vliegtuigsloperij. De vliegtuigwrakken worden via het spoor aangevoerd. Ook het Eindhovense bedrijf Philips zet onder druk van de Duitsers gevangenen aan het werk. Het is een gewilde plek om te werken, ook omdat gevangenen er goed te eten krijgen. In de werkplaatsen worden radio's gemaakt, en knijpkatten: zaklampen zonder batterij die populair worden tijdens de oorlog.

Je hebt ze vast wel eens gezien. Het merendeel werd hier gemaakt.

Uiteindelijk worden in totaal ruim 140.000 Nederlandse joden via Vught en Westerbork naar Duitse concentratiekampen weggevoerd. 102.000 van hen zullen nooit meer terugkeren. Onder hen zijn Klaartje de Zwarte en haar man Joseph. Zij overleven de oorlog niet.

TRACK 16 Staking en Verzet

We vervolgen het pad recht voor ons. Zometeen vertel ik je over een andere grote groep die hier gevangen zat in het kamp: de verzetsstrijders.

In Nederland is aanvankelijk weinig verzet tegen de Duitsers. Zeker in de eerste jaren van de oorlog lopen we vooral in de pas. De meesten willen vooral zélf niet in het oog lopen. Sommigen helpen zelfs de Duitsers actief mee. En het verzet dát er is, is vaak nog niet goed georganiseerd.

Een omslag vindt plaats als de bezetter in 1943 wil dat Nederlandse soldaten zich melden als krijgsgevangenen. Op die manier willen de nazi's makkelijk aan extra werkkrachten komen. De bekendmaking van de maatregel leidt tot spontane stakingen door boeren, fabrieksarbeiders en ambtenaren. Het is bekend geworden als de april/mei staking. De stakingshaarden door heel Nederland worden door de Duitsers keihard aangepakt door met scherp op de stakers te schieten. Er vallen bijna 200 doden.

Het is een ommekeer in de houding van de Nederlander tegenover de Duitsers. Vanaf dat moment neemt het verzet toe.

Inmiddels zijn er dan al bijna 60.000 joden vanuit Westerbork naar de concentratie- en vernietigingskampen in Oost-Europa weggevoerd.

TRACK 17 Executies

Hier gaan we naar rechts en lopen verder langs het water. Aan de overkant zien we een lunet, daar naartoe zijn we op weg. Een lunet is een klein vestingwerk als onderdeel van een verdedigingslinie. Er zijn er hier acht en ze werden in de 19^e eeuw gebouwd om een fort hier in de buurt te beschermen.

Maar de leiding van Kamp Vught heeft voor dit verstevigde eilandje een andere bestemming. Het wordt de 'fusilladeplaats' van het kamp. Er worden gevangenen doodgeschoten, met name verzetsstrijders.

In juni 1944 wordt de eerste gevangene gefusilleerd. Hij is schuldig bevonden aan sabotage bij het Philips-Kommando. In het Philips Kommando wordt vaker gesaboteerd, maar vaak op een onopvallende manier. Er wordt met opzet een kleine fout gemaakt, een onderdeel beschadigd of expres langzaam gewerkt, zodat er weinig werk af komt. Maar dit keer is er

dus iemand tegen de lamp gelopen. Wat zou hij gedaan hebben? Onder de gevangenen in Vught wordt gefluisterd dat hij een drijfriem heeft doorgesneden, maar niemand weet het zeker. Die avond klinken de eerste schoten van het vuurpeloton. Iedereen in het kamp kan ze horen.

Maar het aantal neemt snel toe. Onder druk van de oprukkende geallieerden executeren de SS'ers steeds meer gevangenen. Uit het kamp zelf, maar ook gevangenen uit andere strafgevangenissen, met name uit Scheveningen, worden hier naartoe gebracht.

Als Hitler op 30 juli 1944 een nieuw bevel uitvaardigt, is het hek helemaal van de dam. Gevangenen kunnen vanaf dat moment zonder proces ter dood worden gebracht. En dat is wat vanaf dat moment hier in Vught massaal gebeurt. Bij de kampleiding en de bewakers neemt de spanning toe. Ze voelen dat de geallieerden dichterbij komen. De geallieerden bestaan onder andere uit de landen Amerika, Engeland en Canada en zij vechten tegen Nazi-Duitsland. De Duitsers voelen dat ze de oorlog wel eens kunnen gaan verliezen. Het leven in het kamp wordt nog harder dan het al was. Veel gevangenen leven tussen hoop en vrees. Bang er elk moment uitgepikt te kunnen worden.

TRACK 18 Verzetsstrijders

We blijven langs de oever lopen, de weg buigt hier af naar rechts. Nu is het hier vredig en stil. Zouden de verzetsstrijders hier ook gelopen hebben? Wetend dat ze hun dood tegemoet gaan.

Een deel van de ter dood veroordeelden verblijft korte tijd in de bunkergevangenis die kamp Vught op het terrein heeft. Bij elke voetstap die klinkt in de gang is er de gedachte: ben ik nu aan de beurt?

Er is een bekend geworden gedicht, *Achttien Doden*, van verzetsstrijder Jan Campert. Hij heeft niet in Vught gevangen gezeten, maar het gedicht geeft het beklemmende gevoel goed weer:

Een cel is maar twee meter lang

en nauw twee meter breed

wel kleiner nog is het stuk grond

dat ik nu nog niet weet

maar waar ik naamloos rusten zal

mijn makkers bovendien,

wij waren achttien in getal

geen zal den avond zien.

TRACK 19 Fusilladeplaats

Rechts van ons ons zien we een zwart hekwerk, daar lopen we de Fusilladeplaats op.

TRACK 20 Dolle Dinsdag

We lopen rechtdoor over de laan richting het monument.

Op twee dagen in september 1944 is het nog chaotischer dan anders. Dinsdag, 5 september, is bekend komen te staan als Dolle Dinsdag. Door het hele land gaan geruchten dat de

bevrijders voor de deur staan en dat de oorlog elk moment afgelopen kan zijn. Het zorgt voor feest en emoties op straat. Duitsers en NSB'ers slaan op de vlucht.

Die berichten bereiken ook kamp Vught. In de verte is gedreun van kanonnen te horen, een geluid dat de meeste gevangenen als muziek in de oren klinkt. Van buiten het kamp komen de verhalen over die enorme stoet Duitse voertuigen die naar het oosten willen, maar vast komen te staan in en om het dorp Vught. Op het spoor staat een lange rij treinen.

Het is al weken volstrekt chaotisch, de kampleiding heeft het aantal executies van gevangenen sterk opgevoerd, en op de avond van 4 september is dat niet anders. 76 mannen moeten zich opstellen op de binnenplaats van de Bunker. Enkelen onder hen huilen. In groepen van elf worden ze afgevoerd naar de fusilladeplaats. De gevangenen op de binnenplaats kunnen de salvo's horen.

Ook de dinsdagochtend, bij het appèl van zeven uur, worden gevangenen uit de rijen gehaald en hier naar de fusilladeplaats gebracht. In totaal worden er die twee dagen 117 mensen doodgeschoten.

De oorlog? Die is nog steeds niet afgelopen. Ook al denkt men die dinsdag eventjes van wel.

TRACK 21 Slachtoffers

Hier zie je de gedenksteen ter nagedachtenis aan de in totaal 329 mannen die hier zijn geëxecuteerd, die chaotische zomermaanden van 1944.

Op 16 september worden, vanuit de gevangenis van Den Bosch vier mannen hier naartoe gebracht en doodgeschoten. Zij zijn de laatste slachtoffers.

Neem je tijd om rustig even rond te kijken als je wilt. De namen te lezen. Op een bankje te zitten. De plek tot je door te laten dringen. Het houten kruis dat je ziet is door inwoners van Vught opgericht. Elk jaar wordt op 4 mei 's avonds een openbare herdenking gehouden om de slachtoffers die op deze plek gestorven zijn te eren.

Voor de terugweg lopen we straks weer terug de laan over, het hekwerk door en dan gaan we rechtdoor.

TRACK 22 Het zuiden bevrijd

Links voor ons gaan we het bospad op en volgen dit tot we bij een stuk spoor komen.

Hoor je het? De geallieerden komen dichterbij. De kampeiding en de bewakers wordt het nu echt te heet onder de voeten. Vlug ontruimen ze het kamp. Duizenden gevangenen worden op transport gezet naar Duitsland. Velen vinden daar alsnog de dood.

Ondertussen woedt in het zuiden van Nederland een heftige strijd. Delen van Limburg en Brabant zijn al bevrijd, maar op veel plekken wordt zwaar gevochten. Van een plek waar Duitse soldaten het liefst heen worden gestuurd omdat het er zo rustig [is](#), verandert Nederland in frontgebied.

Een van die gevechten krijgt de naam Operatie Market Garden. Geallieerden willen de bruggen over de Nederlandse rivieren veroveren om vanuit daar de sprong naar Berlijn te maken, en ook om de rest van Nederland te kunnen bevrijden. Market Garden mislukt. De

Geallieerden krijgen de laatste brug bij Arnhem niet in handen. Nederland boven de grote rivieren blijft bezet gebied.

Limburg, Brabant en Zeeland worden wel bevrijd. Dat gebeurt in vrijwel elke streek op een andere manier. Soms is er enorme vreugde en worden de bevrijders groots binnengehaald. Op andere plekken is er zo zwaar gevochten en zijn er zoveel slachtoffers gevallen, dat niemand in de stemming is voor bevrijdingsfeesten.

Vught wordt eind oktober 1944 bevrijd. Als geallieerde soldaten kamp Vught bereiken, is het er stil en leeg.

TRACK 23 Einde oorlog?

Bij het spoor slaan we linksaf, kom maar mee. Het eind van de wandeling komt in zicht. Het einde van de oorlog nu ook?

Het zuiden van Nederland is bevrijd. Maar voor de rest van het land zal de oorlog nog een lange zware winter voortduren.

TRACK 24 Hongerwinter

De Hongerwinter. Zo is die winter die eind 1944 begon, bekend geworden. Er is een groot tekort aan eten, met name in de steden in het westen. Het weinige voedsel dát er is gaat op de bon. Ook is er geen gas en elektriciteit.

Verderop slaan we rechtsaf en lopen verder langs het water. Kijk eens naar de bomen om je heen. Kun je je voorstellen dat je die, in het midden van de nacht, stiekem gaat kappen om het maar warm te kunnen stoken in huis? Want dat is precies wat de inwoners van steden in

het westen doen. Het is een ijskoude winter en om niet in het eigen huis te bevriezen, beginnen burgers in parken en plantsoenen bomen te kappen. Dit is illegaal, als de Duitsers je pakken heb je een groot probleem. Maar de mensen profiteren van de verduistering die door de Duitsers zelf is ingesteld. 's Nachts is het hierdoor zeer donker, waardoor je minder snel gezien wordt. Bomen, ze verdwijnen die winter massaal in de Nederlandse kachels.

Kou. Extreme kou. Maar vooral... honger. Dat blijft de grootste uitputtingsslag, er is bijna niks meer te krijgen in het westen. Mensen eten suikerbieten en tulpenbollen en zijn aangewezen op gaarkeukens. Ieder een eigen pannetje, een klein beetje waterige soep. Overleven is het enige dat telt. Dagelijks vertrekken er inwoners uit de stad, in de hoop bij boeren iets te kunnen ruilen voor voedsel. Met name kinderen ondernemen hongertochten, met karren en fietsen met houten velgen. Ze trekken over besneeuwde dijken en langs polders die onder water staan. Door weilanden. Door bossen en over heides. Op zoek naar dat ene kleine beetje eten. Bikkelharde boeren vragen betaling in tafelzilver, juwelen of linnengoed. Anderen zeggen spontaan: Kom maar binnen, eet maar mee.

Vooraf ouderen en alleenstaanden, mensen zonder sociaal netwerk, bezwijken tijdens de Hongerwinter. Zij hebben niemand die een hongertocht voor hen kan ondernemen.

In mei 1945 wordt ook de rest van Nederland bevrijd. Zoals jij hier elke richting kunt opgaan die je wilt, zo hebben de inwoners van Nederland hun vrijheid terug. Maar dat is best even wennen, zo gewend zijn ze dat je bij elke stap op je hoede moet zijn. De blijdschap is groot, maar het land is er belabberd aan toe. De verwoesting is enorm en er zijn veel mensenlevens verloren gegaan. Steden liggen in puin. Een handvol Joodse overlevenden van de concentratiekampen keert terug, maar ontdekt dat ze hun hele familie verloren zijn.

De Tweede Wereldoorlog is voorbij. Maar ergens ook weer niet. De oorlog laat diepe sporen na, zichtbaar en onzichtbaar, ook bij de latere generaties. Er zijn veel films over gemaakt en vele boeken over geschreven, en nog steeds blijven er nieuwe verschijnen. Het blijft een periode die inspireert en tot de verbeelding spreekt, maar ook tot nadenken stemt. In al die

jaren is er steeds meer ruimte gekomen om onze eigen rol te bediscussiëren: hebben we wel genoeg gedaan om onze Joodse inwoners te redden? De Tweede Wereldoorlog heeft Nederland enorm getekend. En dat voel je nog steeds.

TRACK 25 Slotwoord

Bij dit laatste knooppunt lopen we linksvoor ons het brede, afbuigende pad af. Uiteindelijk komen we uit waar we zijn begonnen, de parkeerplaats.

De wandeling is bijna rond. Ik vind het bijzonder dat je met me bent meegelopen. Het is een intens verhaal, maar niet eens zo lang geleden. En het blijft daarom een belangrijk verhaal om te vertellen. Ook omdat we ervan kunnen leren hoe fout het gaat als je een groep mensen als zondebok gaat aanwijzen, zoals bij de Joden gebeurde. Oorlog kan het slechtste in mensen naar boven halen. Maar in sommige gevallen ook het béste: zij die met gevaar voor eigen leven in opstand kwamen en streden tegen onrecht. Hier in kamp Vught kwam het samen. Vervolging. Verzet. De gebeurtenissen die in kamp Vught hebben plaatsgevonden liggen bij elke stap die we zetten steeds verder achter ons. Maar de verhalen van de mensen die er gevangen zaten, blijven belangrijk om in leven te houden.